

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

І.І. Лиман

**ЦЕРКВА В ДУХОВ НОВУ СВІТІ
ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА**

Запоріжжя. РА "Тандем-У", 1997. — Вип. 2. — 61 с.

Рецензована праця порушує досить складну проблему. На основі аналізу широкого кола документальних джерел дослідник простежує особливості релігійності та ставлення до церкви запорозького козацтва. Поява численних праць з історії запорозького і взагалі українського козацтва сприяла формуванню нової галузі української науки — козацтвознавства. Проте, незважаючи на вже значну історіографію з цієї проблематики, є ще багато питань, які потребують глибокого й всебічного висвітлення.

Актуальність і наукова цінність книги підвищується тим, що обрана автором тема знаходиться на межі двох галузей історичної науки — козацтвознавства та історії української церкви, висвітлення практичної діяльності й духовного світу запорозького соціуму у другій половині XVIII ст. Слід зазначити те, що на вченого не впливали авторитети визначних дослідників історії запорозького козацтва - - таких, як Д. Яворницький, А. Скальковський, В. Біднов, О. Єфименко, О. Апанович та ін. Автор критично підійшов до попередньої історіографії, скорегував дещо з окремих питань церковного устрою Запорозьких Вольностей.

Заслугує на увагу те, що дослідник використав широке коло джерел, виявлених в архівах України та Росії, опрацював археографічний доробок визначних вчених-істориків. Крім писемних джерел, він використав ще й фольклорні, які мають велике значення у висвітленні ментальності запорозького козацтва.

Вперше в українській історіографії здійснено спеціальне комплексне дослідження церковного устрою Запорозьких Вольностей 1734—1775 рр. Автор показав хід заснування церковних споруд на території Нової Січі, висвітлив історичні умови становлення й функціонування церкви на Запорозжі, вплив на цей процес зовнішніх і внутрішніх умов соціально-економічного й політичного характеру, а також природно-кліматичних умов. У праці досліджено проблему запорозького козацтва і церкви у зв'язку з державно-церковною системою Російської імперії.

І. Лиман дійшов висновку, що пріоритет у керівництві духовним життям Запорозжя належав Кошу і що київські митрополити не мали змоги активно контролювати територію Запорозжя. На основі архівних матеріалів досліднику вдалося показати напруження, яке існувало між київським митрополитом і Кошем. Ці стосунки, крім усього, були обтяжені соціально-економічними інтересами.

Заслугує на увагу і висновок автора про те, що військову справу запорозжці вважали важливішою за відправу релігійної служби. Маючи потребу в збільшенні чисельності військового товариства, запорозжці приймали до своїх лав представників будь-якої національності. Проте від них вимагалось сповідання православ'я.

Суворі умови життя, коли козаки досить часто були позбавлені можливості задовольняти релігійні потреби в церквах, приводили до спрощення деяких обрядів, традицій та звичаїв. Про все це детальніше можна про-

читати в рецензованій праці. У ній також приділено увагу і такій особливості вірування запорожців, як наявність у їхньому середовищі поганських пережитків — віра в характерників, чаклунів, знахарів тощо.

Дослідник спростовує думку Д. Яворницького про те, що ніде з такою повагою не ставилися до духовенства, як на Запорозжжі. У своїй праці він стверджує, що становлення козаків до священиків скоріше було рівноправним, ніж шанобливим, бо часто їх пов'язували суто ділові стосунки.

Заслугою автора є логічність викладу матеріалу, ґрунтовність висновків тощо.

Завершуючи розгляд рецензованої праці, слід зазначити, що досліднику доцільно було б більше уваги звернути на освітню діяльність церкви. Вивчення цієї проблеми може дати підстави для цікавих узагальнень і висновків.

Ю. В. ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ (Бердянськ)